Халга зидд бир китаб һаггында

Бөйүк вәтәнимизин бүтүн халглары илә бирликдә Азәрбайчан халгы да дүня мәдәниййәти хәзинәсинә өз гиймәтли һәдиййәсини вермишдир.

Азәрбайчан тарихинин вә мәдәниййәтинин тәдгигатчылары гаршысында классик ирсин өйрәнилмәси вә дүзкүн ишыгландырылмасы, Азәрбайчан әдәбийяты тарихинә даир әсл марксистчәсинә, йүксәк идеялы элми әсәрләр ярадылмасы саһәсиндә чидди вәзифәләр дурур. Лакин бу вәзифәләр һәлә дә зәиф еринә етирилир.

Әдәбийят элминдә кечмишин мүртәче әдәби һадисәләрини идеализә этмәк, әдәби әсәрләрә вә фолклора гейри-марксист мүнасибәт көстәрмәк, буржуа элминин нәтичәләринә вә идиаларына барышдырычы, гейри-тәнгиди янашмаг фактлары индийәдәк давам эдир.

Бә'зи алимләрин узун мүддәтдән бәри зәрәрли «Китаби Дәдә Горгуд» эпосуну Азәрбайчан халгына аид этмәйә чиддичәһд көстәрмәси мәсәләси буна парлаг мисал ола биләр.

Азәрбайчан К(б)П МК-нын катиби М. Ч. Багыров йолдаш Азәрбайчан Коммунист (болшевикләр) Партиясынын XVIII гурултайындакы һесабат мә'рузәсиндә «Дәдә Горгуд» китабы һаггында демишдир: «Бә'зи әдәбийятшүнаслар вә язычылар сияси сайыглыгыны вә мәс'улиййәт һиссини итирәрәк узун илләр әрзиндә бу зәрәрли, халга зидд китабы Азәрбайчан эпосу ады илә тәблиғ этмишләр. «Дәдә Горгуд» халг эпосу дейилдир. Бу китаб баштан-баша сойгунчулуг вә гырғын мәгсәдилә Азәрбайчана кәлән оғуз көчәри тайфаларынын һаким юхары тәбәгәсини тә'рифләмәйә һәср эдилмишдир. Бу китаб тамамилә милләтчилик зәһәрилә долудур, мүсәлман олмаян башга халглара, әсасән гардаш күрчү вә эрмәни халгларына гаршы язылмышдыр».

«Дәдә Горгуд»ун «гәһрәманлары» кимләрдир?

Вахтларыны гарәткарлыгда, гулдурлугда, овда кечирән юхары тәбәгәдән олан феодаллар-бәйләрдир. Көчәри гәбиләсинин башчысы—Байындыр хан—ән зәнкин феодалдыр; онун езнәси Салур Газан да белә бир феодалдыр. Бу «гәһрәманлар» вәһши таланларла вә динч гоншу халглар үзәринә—эрмәниләр вә күрчүләр үзәринә басгын этмәклә өз сәрвәтләрини артырмышлар. Онлар нәинки талан этмишләр, һәм дә өз гоншуларыны—мүсәлман олмаян халглары амансызчасына гырмышлар.

Оғуз бәйләри китабда ялныз она көрә «гәһрәманлар» дейә гәләмә верилир ки, онлар «кафирләрин» башларыны кәсир, ганыны ахыдыр, гарәт эдир вә онларын вар-йохуну әлләриндән алырлар.

«Дәдә Горгуд» эпосунун «гәһрәманлары» һәрби сәфәр әрәфәсиндә дини айинләр ичра эдирләр. Китабын һәр бир фәсли дуа илә гуртарыр.

Китабда екәнә бир әмәкчи адамын—чобанын образы вардыр. Бу образын тәсвири исә «Дәдә Горгуд»ун синфи маһиййәти һаггында, бу китабын халга нә гәдәр зидд бир руһда олмасы һаггында олдугча айдын тәсәввүр верир.

«Кафирләр» Газан ханын гоюн сүрүсүнә һүчум эдән заман чобан синәсини габаға вериб ағанын вар-дөвләтини горуюр. Чобан дүшмән һүчуму нәтичәсиндә гәзәбләнән Газан ханын габағында алчалараг өзүнә бәраәт газандырмаг үчүн белә чаваб верир: «Үч йүз кафир өлдүрдүм, гәза этдим. Сиймиз гоюн, арыг тоғлу сәнин ганындан кафирләрә вермәдим, үч ердән яраландым, гара башым бүкүлдү, ялныз галдым, сучум бумудур?...

Гонур атын веркил мәнә!
Алтмыш тутам, кәндәрини веркил мәнә!
Ал-алача галханыны веркил мәнә!
Гара полат уз гылычын веркил мәнә!
Садағында сәксән охун веркил мәнә!
Ағ тозлуча гаты яйын веркил мәнә!

Кафирә мән варайын. Енидән доғаныь өлдүрәйин. Енимлә алныым ганын мән силәйин, Өләрсәм, сәнин уғруна мән өләйин».

Лакин газан хан чобанла янашы вурушмаг истәмир. О, сәдагәтли кәләсиндән айырылмаг үчүн ону ағача бағлайыр вә яралыны мәһв олмаг вәзиййәтиндә гоюр. Лакин чобанын өз ағасына сәдагәти о дәрәчәдә бөйүкдүр ки, о, ағачы көкүндән чыхарыб архасына алыр, кедиб өз һөкмдарына чатыр. Ханын: бу нә ағачдыр, дейә вердийи суала чобан белә чаваб верир: «Ағам Газан! Бу ағач о ағачдыр ки, сән кафири басарсан гарнын ачыхар. Мән сәнә бу ағачла емәк биширәрәм».

Газан хан «кафирләрә» галиб кәләндә өз оғлуна дейир: «Оғул, мин кафир өлдүрсән, кимсә сәндән ган дава эләмәз. Амма азғын динли кафирдир». Газан хан «кафирләрә» галиб кәләндә дин йолунда «икидлик» хейир-дуа илә нәтичәләнир, оғуз бәйләри гарәт эдиб әлә кечирдикләри гәниметләри бөлүшдүрүрләр.

«Дәдә Горгуд» китабынын халг руһуна тамамилә ябанчы олдуғуну дөнә-дөнә сүбут эдән белә чүмләләр чох көстәрмәк олар.

Күрчү, эрмәни вә Азәрбайчан халгларынын чох әсрли тарихи, бу халгларын әрәб, Иран вә түрк ишғалчыларына гаршы бирқә мүбаризә апардыгларыны көстәрән чохлу мисалларла долудур. Загафгазия халглары арасында әсрләрдән бәри давам эдиб кәлән ән'әнәви достлуг вә гардашлыг Азәрбайчан әдәбийяты классикләринин ярадычылыгында, шифаһи халг ярадычылыгы әсәрләриндә өз парлаг әксини тапмышдыр. «Мәлик Мәммәд» кими нағыллар, «Ашыг Гәриб», «Әсли вә Кәрәм» дастанлары индийәдәк халгымыз арасында яшайыр; халг гәһрәманы Гачаг Нәби вә хүсусилә Короғлу һаггында дастанлар кениш йайылыб рәғбәт газанмышдыр. «Дәдә Горгуд»дакы «Гәһрәманлар»дан фәргли олараг, Короғлу гоншу эрмәниләр вә күрчүләрлә мүһарибә апармыр, онларла бирликдә ханларын, бәйләрин вә пашаларын әлейһинә чыхыр. Халг өзүнүн һәгиги гәһрәманларыны тәрәннүм эдән бу дастанлары яхшы билир вә севир. «Дәдә Горгуд» исә Азәрбайчан халг күтләләринә мә'лум дейилдир.

Бүтүн бунлара бахмараг, бә'зи әдәбийятшүнаслар «Дәдә Горгуд»у халг эпосу э'лан этмәк үчүн инадла чидди-чәһд этмишләр. Белә ки, Һ. Араслы, 1938-чи илдә нәшр олунан мәгаләсиндә язмышдыр: «Азәрбайчан фолклорунун ән гәдим абидәси «Дәдә Горгуд» эпосудур. Бу әсәрин дүня халгларынын мәшһур эпослары илә мугайисә эдиләчәк зәнкин мүндәрәчәси, йүксәк бәдии гиймәти вардыр.

Эпосда садә халг дили илә X—XI әсрин һәяты әкс олунур. Бурада халгын гәһрәманлыгы, истәк вә арзулары өз ифадәсини тапмышдыр».

Бу сәһвләр профессор М. Рәфили тәрәфиндән тәкрар вә инкишаф этдирилмишдир. Мисал үчүн о, язмышдыр ки, «дәрин вәтәнпәрвәрлик һисси, халгын бирлийи, пәчиблийи, мисилсиз гәһрәманлыг вә икидлик бу гәдим Азәрбайчан халг эпосунун бир чох гәһрәманларыны характеризә эдир».

Профессор Ә. Дәмирчизадә өзүнүн 1938-чи илдә нәшр олунан «Азәрбайчан әдәби дилинин тарихи хүласәләри» адлы китабында вә 1950-чи илә гәдәр чыхан башга әсәрләриндә X—XI әсрләрдә «ени Азәрбайчан дилинин» әмәлә кәлмәсинә даир марксизмә зидд фикир яймышдыр. Бу «нәзәриййә» Ә. Дәмирчизадәйә она көрә лазым иди ки, о, «Дәдә Горгуд»у Азәрбайчан әсәри э'лан этсин. Ә. Дәмирчизадә Маррын дилин стадиал инкишафы «нәзәриййәси»нә истинад эдәрәк Азәрбайчан халгыны кәлмә халг, онун дилини исә оғуз-гыпчаг үнсүрләринин гатышыгы э'лан этмишдир.

Ә. Дәмирчизадә бу гүсурлу тәдгигатлары илә кифайәтләнмәйәрәк, 1945-чи илдә «Дәдә Горгуд» мотивләри әсасында буржуа-милләтчилийи руһунда п'ес язмыш вә оғуз гәбиләләринин феодал,патриархал тәбәгәләрини идеализә этмиш, тарихи һәгигәти кобудчасына тәһриф этмишдир.

«Дәдә Горгуд» китабыны диггәтлә охудугда, бурада өз әксини тапан ярым көчәри, патриархал гәбилә һәятынын XI әсрдә Азәрбайчан халгынын һәяты олмадыгыны көрмәк чәтин дейилдир. Чүнки о дөврдә Азәрбайчан артыг өзүнүн инкишаф этмиш шәһәр мәдәниййәти, әдәбийятына, ме'марлыг сәнәтинә вә саирәйә малик иди. XI әсрдә Азәрбайчанын ичтимаи-игтисади һәяты «Дәдә Горгуд» китабында өз әксини тапан оғузларын-гыпчагларын феодал-гәбилә һәятына гәтиййән охшамыр.

Азәрбайчан мәдәниййәтини бу халга зидд, зәрәрли әсәрлә «зәнкинләшдирмәк» үчүн Һ. Араслы вә Ә. Дәмирчизадә китабын дилини сахталашдырмыш, оғуз дилинин грамматика хүсусиййәтләрини Азәрбайчан грамматикасы илә әвәз этмәйә чалышараг, ону сүн'и сурәтдә «азәрбайчанлашдырмышлар».

Бу китабын Азәрбайчан эпосу ады илә тәблиғ эдилмәси әдәбийятымыза, тарихимизә вә дилчилийимизә чидди зәрәр вермишдир.

Бу китаб дил вә әдәбийят саһәсиндә, халгымызын гәдим дилини вә гәдим халг ярадычылыгыны өйрәнмәйә манe олмушдур. Дилшүнасларымыз мүасир Азәрбайчан дилинин әмәлә кәлмәсини айдынлашдырмаг үчүн узаг кечмиши тәдгиг этмәк әвәзинә, XI әсрлә мәшғул олмушлар. Лакин Сталин йолдашын үмумхалг дилинин инкишафы һаггындакы даһиянә көстәришләриндән чыхараг, чәсарәтлә демәк олар ки, мүасир Азәрбайчан дилинин тарихи көкләри XI әсрдән хейли әввәлләрә бағлыдыр.

Әдәбийятшүнаслар вә мәктәб мүәллимләри гаршысында, мәтбуатымыз гаршысында элмә зидд тәдгигатлары ифша этмәк вәзифәси дурур. Вахтилә «Дәдә Горгуд» һаггында язмыш олан дилшүнаслар, тарихчиләр вә әдәбийятшүнаслар өз сәһвләрини дәриндән баша дүшүб э'тираф этмәлидирләр. Бу китабын вурдугу зәрәри гәти сурәтдә арадан галдырмаг вахты чохдан чатмышдыр.

Бу китабын нәшр олунмасыны Азәрбайчан ССР Элмләр Академиясы вә әдәбийят институту рәһбәрлийи тәрәфиндән бурахылан кобуд сияси сәһв һесаб этмәк лазымдыр.

Мәдәни ирсин өйрәнилмәсиндә буржуа-милләтчилийи тәһрифләри илә йорулмадан мүбаризә, әдәбийят тарихи вә фолклор саһәсиндә дүшмән идеяларын, марксизмә зидд идеяларын ифша олунмасы, И. В. Сталин йолдашын дилчилик мәсәләләринә даир даһиянә әсәрләриндә ирәли сүрдүйү көстәришләрин дәриндән өйрәнилмәси вә әдәбийят элминә тәтбиг эдилмәси әдәбийятшүнасларымызын вә тәнгидчиләримизин ән башлыча вәзифәсидир.

Ч. ҺАЧЫЕВ
Филоложи элмлери доктору.
М. ГУЛУЗАДӘ.
Филоложи элмлери намизәди

(«Литературная газета»нын 7 июл тарихли нөмрәсиндән).